

ÕIGEUSU VAIMULIKKONNA ETTEVALMISTAMISEST EESTI VABARIIGIS 1918–1940

Toomas Schvak

21. märtsil 1919 otsustas Eesti õigeusu piiskopkonna esimene täiskogu võtta suuna iseseisva Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku (EAÕK) loomisele, mis realiseerus 10. mail 1920 autonoomia saamisega Moskva ja kogu Venemaa patriarhilt Tihhonilt ning 7. juulil 1923 selle autonoomia olulise laiendamisega Konstantinoopoli oikumeenilise patriarhi Meletios V poolt. Uuel kirikul olid senisest märksa suuremad õigused ja võimalused korraldada kirikuelu vastavalt kohaliku elanikkonna vajadustele. Paljude lahendamist vajavate küsimuste seas oli olulisel kohal kiriku elujõulisuse tagamiseks piisava arvu vaimulike ettevalmistamine. Seda teemat ei ole siiani õigeusu ajaloo uurimisel piisava põhjalikkusega käsitletud.¹

Esiteks on varasemad uurimused õigeusu kiriku ajaloost keskendunud peamiselt perioodile enne Eesti kiriku iseseisvumist, vaadeldes õigeusu arengut Eesti ja Läti aladel usuvahetusliikumisest kuni 1917. aastani.² Uuemad, preester Andrei Sõtšovi sulest pärinevad uurimused käsitlevad õigeusu piiskopkonna olukorda Nõukogude ja Saksa okupatsiooni tingimustes alates 1940. aastast.³ Nii on 1920.–1930. aastad põhjalike käsitlus-

¹ Riivamisi on vaid puudutatud Petseri vaimuliku seminari ja Tartu Ülikooli õigeusu õppetooli tegevust. Vt Kalle **Lõuna**, *Petserimaa: Petserimaa integreerimine Eesti Vabariiki 1920–1940* (Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2003), 88.; Andrei **Sõtšov**, „Õigeusu kiriku oikumeenilised suhted (20. saj algus – II maailmasõjani)“ – *Eesti oikumeenia lugu*. Toim Riho Altnurme (Tartu: Tartu Ülikool, 2009), 57–75.

² Hans **Kruus**, *Talurahva käärimine Lõuna-Eestis XIX sajandi 40-ndail aastail* (Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 1930); Urmas **Klaas**, *Õigeusu kirik Lõuna-Eestis 1848–1917: halduskorraldus ja preesterkond*. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnas (Tartu, 1998); Andrei **Sõtšov**, *Eesti Apostlik-Õigeusu Saare- ja Muhumaa praostkond 1847–1917: halduskorraldus ja preesterkond*. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Teoloogia Akadeemias (Tartu, 1999).

³ *Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik 1940–1945*. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli usuteaduskonnas (Tartu, 2001); *Eesti õigeusu piiskopkonna halduskorraldus ja vaimulik-kond aastail 1945–1953*. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli usuteaduskonnas (Tartu,

tega siiani katmata. Teiseks on need vähesed uurimused, mis mainitud perioodi käsitlevad, pööranud tähelepanu eelkõige eesti- ja venekeelsete õigeusuliste vahekorrale, kanoonilise jurisdiktsiooni muutumise küsimustele ning riigi ja kiriku suhetele.⁴ Kuigi õigeusu kirik on Eestis alati olnud vähemuskirik, mõjutas see kahe maailmasõja vahel enam kui 200 000 Eesti elaniku elu ja hoiakuid ning leidis riigilt tunnustust olulise koostööpartnerina, alates 1934. aastast ka vastavalt seaduses fikseeritud eristaatusele.⁵ Nende tuhandete inimeste usuliste vajaduste rahuldamine ning kiriku ja riigi suhete korraldamine langes peamiselt õigeusu vaimulike õlgadele, kelle vähesus oli kirikule alaliseks probleemiks ning sundis otsima lahendusi nende juurdekasvu tagamiseks.

Käesoleva artikli eesmärk on anda süsteemne ülevaade õigeusu vaimuliku hariduse korraldamisest Eesti Vabariigis aastatel 1918–1940, vastates küsimustele, kuidas rajati sinne vaimulike õppeasutuste süsteem ja kas see rahuldas kiriku vajadusi. Teema avamisel on kasutatud eelkõige Rahvusarhiivi allikmaterjale. Neist olulisimad on Ajalooarhiivis leiduv EAÕK Sinodi fond (f 1655) ja Tartu Ülikooli fondis (f 2100) sisalduv professor Vassili Martinsoni isiklik toimik, samuti Riigiarhiivis hoiustatavad Haridusministeeriumi (f 1108) ja Petseri Vaimuliku Seminari (f 4894) fondid. Arhiiviallikeatele pakuvad tuge vaimulikus ja ilmalikus ajakirjanduses ilmunud artiklid.

EELLUGU: RIIA SEMINARIST TARTU ÜLIKOOLI ÕPPETOOLINI

Eestimaa ja Liivimaa kubermangu õigeusu kogudusi teenisid algselt peamiselt vene rahvusest ja Venemaa vaimulikes seminarides hariduse saanud vaimulikud. Eesti rahvusest vaimulike arv hakkas kasvama XIX sajandi keskel usuvahetusliikumise käigus koos eestlaste ulatusliku üleminekuga

2004); *Eesti Õigeusu piiskopkond nõukogude religioonipoliitika mõjuväljas 1954–1964* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2008).

⁴ Riho Saard, „Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku algusaastad“ – *Akadeemia*, 7 (2008), 1543–1582; Kalle Lõuna, *Petserimaa integreerimine Eesti Vabariiki 1918–1940*. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnas (Tartu, 1999).

⁵ Helmut Risch, „Die estnische apostolische-rechtgläubige Kirche“ – *Kyrios: Vierteljahresschrift für Kirchen- und Geistesgeschichte Osteuropas*, 2 (1937), 133–136.

õigeusku. Usuvahetus ajendas kirikuvõime 1843. aastal Pihkva seminaris sisse viima eesti ja läti keele õppe ning avama 1847. aastal Riias viieklassilise vaimuliku kooli.⁶ Sellele 1851. aastal lisandunud Riia Vaimulik Seminar jäi Eesti Vabariigi loomiseni peamiseks eesti rahvusest ja eesti keelt kõnelevaid vaimulikke ettevalmistavaks õppeasutuseks – kuni aastani 1918 õppis Riia vaimulikes õppeasutustes vähemalt 931 Eestiga seotud ja 663 eesti rahvusest õpilast.⁷ Oluliselt vähem oli eestlasi, kes omandasid hariduse Moskvas, Peterburis või Pihkvas, ning nende kohta puudub täpne statistika. Poliitilise maakaardi muutumisel 1918. aastal jäid kõik need vaimulikud õppeasutused väljapoole Eesti riigipiire. Selleks ajaks olid muutunud ka kiriku haldusterritoriaalsed piirid. 13. jaanuaril 1918 (vkj 31. detsembril 1917) pühitseti eestlane Paul Kulbusch piiskopiks Platoni nime all ja sellega viidi lõpule alates 1887. aastast päevakorral olnud Tallinna vikaarpiiskopkonna loomine, millega eraldati Eesti alad Riia piiskopkonnast.⁸ Uutes kiriklikes ja poliitilistes oludes tuli piiskopil leida võimalus eestikeelse teoloogilise hariduse andmiseks.

Piiskop Platon otsustas ellu viia kava, mis oli esmakordselt päevakorral eesti vaimulikkonna koosolekul Tartus 25.–26. mail 1917. Seal leidis laialdase toetuse idee Riia seminar kui aegunud õppekavade alusel õpetav kool üldse sulgeda ning luua Tartu Ülikooli juurde eestikeelne õigeusu õppetool.⁹ Kevadel 1918 pöördus piiskop vastava palvega ülikooli poole ja sai sama aasta mais oma taotlusele ka professorite nõukogult põhimõtetelise heakskiidu. Keeruliste poliitiliste olude tõttu piiskop Platoni kava enne tema märtrisurma 14. jaanuaril 1919 ei teostunud, kuid sama aasta 27. märtsil kokku tulnud Eesti õigeusu koguduste esimene täiskogu otsustas samuti koostöö kasuks Tartu Ülikooliga. Täiskogu otsusele tuginedes esitas Eesti piiskopkonna nõukogu esimees ülempreester Nikolai Päts 5. septembril 1919 ülikooli valitsusele taotluse avada õigeusu dogmaatika

⁶ Aleksandr **Gavrilin**, *Otšerki istorii Rižskoi jeparhii. 19 vek* (Riga: Filokalia, 1999), 118. Kuigi keisri otsus Riia vaimuliku kooli moodustamisest pärineb veebruarist 1846, algas reaalne õppetöö 1. septembril 1847.

⁷ Anu **Raudsepp**, *Riia Vaimulik Seminar 1846–1918* (Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1998), 60.

⁸ Patriarh **Aleksius II**, *Õigeusk Eestimaal* (Tallinn: Revelex, 2009), 343 jj.

⁹ Ajalooarhiiv (EAA), f 1655, n 3, s 62, l 8. Riia piiskopkonna erakorralise kongressi Eesti osakonna protokollid.

õppetool.¹⁰ Ülikooli valitsus nõustus taotlusega 7. septembril, kuid jättis esialgu lahtiseks, kas õppetool luuakse ajaloo-filosoofiateaduskonna või usuteaduskonna juurde.¹¹ Edaspidi näeme, et õppetooli teaduskondliku kuuluvuse küsimus lahendati lõplikult alles 1925. aastal.

Ühelt poolt tähendas piiskopi ettepanek sõja ja poliitiliste reformide tõttu katkenud ajaloolise järjepidevuse taastamist, sest õigeusu teoloogiat oli Tartu Ülikoolis õigeusulistele üliõpilastele loetud juba alates 1834. aastast. Õigeusu usuõpetajatena töötasid aastatel 1834–1850 ülikoolis preestrid Pjotr Karzov ja Fjodor Berjozki, õigeusu teoloogia professoritena preestrid Pavel Aleksejev (1850–1884), Pavel Obraztsov (1885–1892) ja Arseni Tsarevski (1892–1917).¹² 1865 kanti õigeusu õppetool ka ülikooli õppetoolide ametlikku nimistusse, kuid tollase õppetooli eesmärk oli siiski pakkuda usuõpetust muude põhierialade üliõpilastele, mitte valmistada ette kvalifitseeritud teolooge. Kuulajaid oli vähe ja professori koormus väike.¹³ Teiselt poolt oli piiskopi ettepanek uuenduslik, sest kava kohaselt pidi ülikoolis taasloodav õppetool hakkama nüüd ette valmistama õigeusu vaimulikke, see tähendab – pakkuma täiemahulist usuteaduslikku haridust. Traditsiooniliselt käsitletakse õigeusu preestri haridust kutse- või keskeriharidusena, mis omandatakse vaimulikus kutseõppeasutuses ehk seminaris. Vaid vähesed seminari lõpetajad jätkavad haridusteed kõrgemates õppeasutustes – vaimulikes akadeemias või ülikoolides. Õigeusu teoloogia teaduskonnad või instituudid eksisteerisid 1920.–1930. aastatel mitmes Euroopa riigis – Bulgaarias, Jugoslaavias, Kreekas, Poolas, Prantsusmaal ja Rumeenias.¹⁴ Õigeusu õppetoolid loodi ka Eesti naaberriikide Läti ja Soome ülikoolides, kuid Eesti jäi pikaks ajaks ainsaks riigiks, kus kogu õigeusu vaimulike ettevalmistus oli koondatud ülikooli. Nii võib väita, et Eestis 1919. aastal juurutatud süsteem lahkes õigeusu kiriku traditsioonidest vaimuliku hariduse andmisel.¹⁵

¹⁰ EAA, f 1655, n 3, s 243, l 431. Toimik vaimulike ettevalmistamise küsimuses.

¹¹ EAA, f 1655, n 3, s 243, l 428.

¹² Lembit **Raid**, *Tartu Ülikooli usuteaduskond 1632–1940: teatmik* (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1995), 34. Kuigi keisri otsus usuõpetaja määramiseks ülikooli pärines 31. oktoobrist 1833, alustas preester Karzov tööd 1834. aastal.

¹³ Aleksius II, *Õigeusk Eestimaal*, 235–237.

¹⁴ „Pudemeid usuelust mujal maailmas“ – *Usk ja Elu*, 20.03.1936, 44.

¹⁵ Eriti paistis see lahknevus silma võrreldes vene õigeusu kiriku süsteemiga, kus pärast 1755. aastal tehtud esimest ja ebaõnnestunud katset viia õigeusu teoloogia õpetamine

ÕIGEUSU ÕPPETOOL TARTU ÜLIKOOLIS

Õigeusu dogmaatika õppetooli esimeseks professoriks kinnitati Eesti piiskopkonna nõukogu ettepanekul ülempreester Karp Tiisik.¹⁶ Algusest peale esines kahtlusi, kas õppetool õigustab ennast. Peamiseks võimalikuks probleemiks, millele osutasid nii Tiisik ise kui ka õppetooli avamise otsuse kinnitanud haridusminister Juhan Kartau, oli potentsiaalsete kuulajate vähesus.¹⁷ Esimestel aastatel tegutses õppetool tõepoolest ilma kuulajateta ja alles 1921. aasta teisel poolel hakkasid Tiisiku loenguid kuulama kaks üliõpilast matemaatikateaduskonnast. Ka kirikule tegi kuulajate vähesus muret, sest nende andmetel oli üliõpilaste seas üle 200 õigeusulise.¹⁸ Esialgu võis kuulajate arvu mõjutada ka õigeusu dogmaatika õppetooli teaduskonnaväline staatus, mis võimaldas sealseid aineid kuulata vaid kõrvalainetena. Õppetool ei saanud iseseisvalt vastu võtta üliõpilasi ega väljastada neile akadeemilisi kraade.

Pärast Tiisiku surma 30. juunil 1922 esitas EAÕK Sinod professori ametikohale ülempreester Vassili Martinsoni kandidatuuri, kes oli Venemaalt Eestisse tagasi pöördunud alles sama aasta 12. juunil.¹⁹ Kuigi Martinson oli õigeusu kiriku ainus sobiv kandidaat õigeusu dogmaatika pro-

põhianena Moskva ülikooli lahutati vaimuliku hariduse andmine täielikult ja lõplikult sekulaarsest haridussüsteemist. Vt Thomas **Bremer**, *Kreuz und Kremel: Kleine Geschichte der orthodoxen Kirche in Russland* (Freiburg: Herder, 2007), 122.

¹⁶ Ülempreester Karp Tiisik (1843–1922) oli Moskva Vaimuliku Akadeemia haridusega usuteaduse kandidaat, kes õpetas Riia Vaimulikus Seminaris (1870–82) ning teenis pikki aastaid preestrina Tallinna Issanda Muutmise peakirikus (1879–1900) ja Tallinna Aleksander Nevski peakirikus (1900–18). Ta oli silmapaistev rahvusliku liikumise ja seltsielu tegelane, esindas 1917 Riia piiskopkonda Vene õigeusu kiriku täiskogul, oli Tallinna piiskopkonna asutamise ja Eesti kiriku iseseisvumise idee üks autoreid. 1919 valiti Eesti piiskopkonna nõukogu ja 1920 EAÕK Sinodi auesimeheks. Vt Preester K. Tiisik + – *Päevaleht*, 2. august 1922, 3.; EAA, f 2100, n 2, s 1222, l 2. Professor Karp Tiisiku isikutoimik.

¹⁷ EAA, f 1655, n 3, s 243, l 424.

¹⁸ EAA, f 1655, n 3, s 243, l 415, 419.

¹⁹ Ülempreester Vassili Martinson (1874–1955) oli Peterburi Vaimuliku Seminari haridusega usuteaduse kandidaat, kes töötas Peterburi Vaimuliku Seminari inspektori (1902–10) ja rektorina (1910–18). Mitmete teoloogiliste teoste ja õppematerjalide autor. Pärast seminari sulgemist oli ta Venemaal tegev raudteeametniku ja raamatukoguhoidjana. Tartu Ülikoolis oli ta õigeusu teoloogia professorina ametis 1922–40 ja 1941–43. A-tel 1924–26 kuulus EAÕK Sinodisse. EAÕK Õppekapitali Seltsi idee autor ja asutajaliige (1929). 1944 emigreerus Saksamaale ja sealt 1952 Ameerika Ühendriikidesse. Vt EAA, f 2100, n 2, s 615, l 4. Professor Vassili Martinsoni isikutoimik.

fessori ametikohale, tekkis tema ametisse kinnitamisega probleeme, sest Tartu Ülikool ei suutnud otsustada, millisele tasemele vastab tema usuteaduse kandidaadi kraad. Tutvuda ei saanud ka Martinsoni Petrogradi maha jäänud teadustöödega. Nii valiti ta oktoobris 1922 professori kohusetäitjaks.²⁰ 1. juunil 1924 viidi ta vastavalt ülikooli ametikohtades tehtud muudatustele üle erakorraliseks professoriks ja alles 21. mail 1931 valiti korraliseks professoriks.²¹

Martinsoni ajal lahendati lõpuks õppetooli teaduskondlik kuuluvus. Sügisel 1922 alanud läbirääkimised EAÕK, ülikooli valitsuse, usuteaduskonna ja haridusministeeriumi vahel päädisid 18. oktoobril 1923 usuteaduskonna nõukogu otsusega avada õigeusu dogmaatika õppetool usuteaduskonna koosseisus.²² Õppekavaga seotud üksikasjade täpsustamise tõttu venis õppetooli tegelik lülitamine teaduskonna koosseisu veel üle aasta, saades teoks 1925. aasta jaanuaris. 18. juunil 1925 fikseeriti õppetooli kuuluvus uues Tartu Ülikooli seaduses.²³

Õppetooli juurde kinnitatud üliõpilased kohustusid läbima usuteaduskonna õppekava ja sooritama seal ette nähtud eksamid samadel alustel teiste üliõpilastega. Erandina tuli neil oma õppetooli juures kuulata dogmaatika ajalugu, süstemaatilist dogmaatikat ja liturgikat, samuti sooritada üks kirjalik töö, süstemaatilise usuteaduse praktika, tegeliku usuteaduse seminar, katehheetika ja homileetika eksamid. Kaks õppeainet õigeusulistel üliõpilastel asendati – küberneetika asemel õppisid nad kanoonikat ning sümboolika asemel õigeusu kirikulugu Ida- ja Baltimaades.²⁴ Kuna professor Martinsoni kompetentsi kuulus nüüd lisaks dogmaatika kursustele ka muude õppeainete lugemine, alustas õppetool usuteaduskonna juures oma tegevust veidi muudetud nimega – apostlik-õigeusu teaduse õppetool.²⁵

Täiemahulise õppekava rakendamisest ja õppetooli kinnitamisest usuteaduskonna juurde loodeti kuulajate arvu olulist kasvu, kuid

²⁰ EAA, f 2100, n 2, s 615, l 6–8.

²¹ EAA, f 2100, n 2, s 615, l 21, 48.

²² EAA, f 2100, n 5, s 2, l 53–54. Usuteaduskonna protokollid II: 1922–1926.

²³ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli seadus. §7. – *Riigi Teataja*, 122/123 (1925), art 81. Õppetoolide jaotus sisaldus seadusele lisatud õppekohtade nimekirjas.

²⁴ EAA, f 1655, n 3, s 243, l 398.

²⁵ EAA, f 1655, n 3, s 243, l 104.

paraku jäi üliõpilaste arv ka edaspidi väheoseks. Aastatel 1925–1940 kuulus täiskoormusega loenguid 29 üliõpilast, kellest vaid viis jõudis õpingute lõpetamiseni: Vladimir Karinski ja Rostislav Lozinski (1934), Aleksandr Ossipov ja Edvald Õunapuu (1935), Aleksander Jürisson (1938). Neist Ossipov ja Õunapuu lõpetasid magistriskraadiga, Jürisson õigusega magistritöö kaitsmisele. Preestritena asusid neist tööle Lozinski, Ossipov ja Jürisson. Veel neli üliõpilast – esimese alalise üliõpilasena sügisel 1925 õppetooli juurde vastu võetud Theodor Bleive, Nikolai Hindov, Vitali Täht ja Artemi Pops – valiti enne õpingute lõppu preestriteks ja olid sunnitud seoses tööleasumisega õppetöö ülikoolis katkestama.²⁶ Kui arvestada, et 1930. aastatel oli Eestis üle 150 õigeusu koguduse, siis ei olnud õppetooli tootlus kiriku vajadusi silmas pidades kindlasti piisav. EAÕK Sinod ise hindas 1931. aastal, et neil oleks ülikoolist vaja igal aastal vähemalt viit preestrikandidaati.²⁷

Miks ebaõnnestus plaan valmistada ette ülikooliharidusega preestreid? Arhiivimaterjalid osutavad peamise põhjusena lahknevusele ülikooliõpingute maksumuse ja potentsiaalsete preestrikandidaatide sotsiaalse tausta vahel. Enamik õppetooli vastuvõetud üliõpilastest pärines peredest, kes ei suutnud oma laste õpinguid ülikoolis rahastada. EAÕK püüdis olukorda lahendada stipendiumide sisseseadmise kaudu. Loodeti, et üliõpilaste toetamise võtaksid enda peale suuremad kogudused. 1924. aastal avaldasid Tallinna Issanda Muutmise peakiriku, Pärnu Issandamuutmise, Valga, Tallinna Nikolai ja Tallinna Neeva Aleksandri peakiriku kogudused valmisolekut eraldada igaüks üliõpilaste toetuseks 36 000 kuni 42 000 Eesti marka aastas.²⁸ Kui 1926. aastal neid stipendiume üliõpilaste toetamiseks tõesti vaja oli, ei olnud kogudustel enam soovi või võimalust lubatud mahus stipendiume maksta. Soovitud tulemusi ei andnud ka kõigis kogudustes üliõpilaste jaoks korraldatud korjandused, sest paljudes kogudustes, iseäranis väikestes maakogudustes, ei olnud inimestel vaba raha. Nii otsustas sinod sügisel 1926 hakata stipendiume maksma oma vahenditest ja võttis sama aasta 4. novembril vastu stipendiumide kasuta-

²⁶ EAA, f 2100, n 2, s 615, l 92. Võrdluseks võib välja tuua, et usuteaduskonna lõpetajaid oli aastatel 1920–1940 kokku 257, kellest 31 lõpetas magistri ja 19 kandidaadina. Teistkordsel lõpetamisel said magistriskraadi 6 inimest. Vt Raid, *Tartu Ülikooli usuteaduskond 1632–1940*, 47 jj.

²⁷ EAA, f 1655, n 3, s 243, l 162.

²⁸ EAA, f 1655, n 3, s 243, l 378.

mise ametlikud statuudid, mis seadsid stipendiumi maksmise sõltuvusse üliõpilase elukommetest ja õppeedukusest. Tingimuste kohaselt kvalifitseerusid stipendiumile ainult need üliõpilased, kes olid õppinud juba ühe semestri ja sooritanud vähemalt ühe eksami.²⁹ Nii ei aidanud kiriku stipendiumid neid, kel puudusid üldse vahendid Tartusse kolimiseks ja seal elukoha üürimiseks. Lisaks hakkas kiriku keskvalitsuse majandusliku nõrkuse tõttu ka nende toetuste arv vähenema: kui kavandis nähti ette viis vähemalt 36 000-margalist stipendiumit, siis 1926/1927. õppeaastal oli võimalik välja maksta neli stipendiumi suuruses 36 000 marka ja 1927/1928. õppeaastal kolm stipendiumi suuruses 25 000 marka.³⁰ Edaspidi kõikus nii stipendiumide suurus kui arv ning neid maksti välja igal aastal vastavalt kirikuvalitsuse majanduslikule suutlikkusele, mida 1930. aastate algul lisaks kahjustas ülemaailmne majanduskriis.

Novembris 1929 ametlikult registreeritud ja jaanuaris 1930 tegevust alustanud EAÕK Õppekapitali Selts, mille eesmärk oli koguda täiendavaid vahendeid õigeusuliste üliõpilaste toetamiseks, ei jõudnud oma tegevuses kaugemale põhikapitali kogumisest. Selle liikmeskond jäi loodetust väiksemaks, mis tähendas ka sissetulekute vähesust: suurima aastamaksuga juriidilistest isikutest liikmete arv ei ületanud 31 piiri, samal ajal kui ainuüksi õigeusu kogudusi oli Eestis üle 150, lisaks praostkonnad, seltsid ja muud kiriklikud ühendused.³¹ Nii oli Eesti kirikule suureks abiks Soome õigeusu kiriku 1931. aastal Eesti õigeusulistele üliõpilastele määratud toetus suuruses 5000 Soome marka aastas. Lisaks toetas Soome kirik Eesti üliõpilaste külaskäike Soome kloostritesse ja vaimulikesse õppeasutustesse, näiteks suvel 1931 sai soomlaste toetusel Valamo kloostriiga tutvuda üliõpilane Andrei Auväärt.³²

²⁹ EAA, f 1655, n 3, s 243, l 304.

³⁰ EAA, f 1655, n 3, s 243, l 292. Kirikuvalitsuse majandusliku nõrkuse üheks peamiseks põhjuseks oli suure osa õigeusu koguduste vaesus, mis takistas neil täita oma rahalisi kohustusi kirikuvalitsuse toetamisel. Koguduste täitmata kohustused olid läbivaks teemaks kiriku täis- ja esinduskogude koosolekutel 1922, 1926, 1929, 1932, 1936 ja 1937.

³¹ „Eesti ap. õigeusu kiriku õppekapital“ – *Usk ja Elu*, veebruar 1937, lk 18; „Eesti ap. õigeusu õppekapitali selts“ – *Elutõde*, 24. märts 1939, lk 71. Täieliku ülevaate seltsi kogutud rahalistest vahenditest leiab säilikust: Riigiarhiiv (ERA), f 3201, n 1, s 2. Eesti Ap.-õigeusu Kiriku õppekapitali kassaraamat. Selle andmetel oli selts suutnud sügiseks 1940 koguda põhikapitalina vaid 3345 krooni 25 senti. Sinodile üle antud iga-aastased summad ei ületanud 100 krooni.

³² EAA, f 1655, n 3, s 243, l 180, 186.

Vaatamata soomlaste abile ei jätkunud raha kõigi soovijate toetamiseks ja kiriku üldise nõrga majandusolukorra tõttu ei olnud usuteaduse üliõpilastel lootust preestrina korralikku palka teenima hakata – suurem osa õigeusu vaimulikke, eriti maapiirkonnas, töötas sel ajal preestriteenistuse kõrvalt ametnike, kooliõpetajate, mesinike või põllumeestena, et ennast ja oma peret üleväl pidada. Nii ei saanud noored mehed ka loota, et usuteaduslikku ülikooliharidusse investeeritud summad ennast kunagi tagasi teeniksid. Isegi neil, kellel õnnestus ühest või mitmest allikast õpinguteks toetust saada, oli nende summadega raske toime tulla. Üks õigeusu õppetooli silmapaistvamaid kasvandikke Aleksandr Ossipov sai toetust emalt, sinodilt, Tallinna Nikolai koguduselt ja seltsilt Abi Vaestele, lisaks teenis ta lugejana Tartu Jumalaema Uinumise koguduses, mis aitas teda ka eluruumidega. Ometi ähvardas iga toetuse vähenemine või äralangemine teda õpingute katkemise ohuga.³³

Kuigi õppetooli vähene populaarsus valmistas kirikule pettumuse, ei olnud EAÕK valmis sellest loobuma. Kui 19. oktoobril 1932 otsustas Karl Einbundi valitsus muuta õigeusu professori alates järgmise aasta 1. jaanuarist eriainete õpetaja ametikohaks, astus sinod otsustavalt selle muudatuse vastu välja. Pöördumises haridusministri poole rõhutati, et ainult täieõiguslik professor suudab tagada piisavalt kvalifitseeritud kirikuteenijate ettevalmistamise, ning usuteaduskonnale saadetud ametlikus selgituses mööndi, et kuigi üliõpilaste arvu kasv on olnud aeglane, on see püsiv ning tõestab õppetooli edukust ja vajadust.³⁴ Sinodi sekkumisel ja Tartu Ülikooli usuteaduskonna dekaani Hugo Bernhard Rahamägi eestkostel otsustas uus, Konstantin Pätsi juhitud valitsus 7. detsembril 1932 professori säilitada.³⁵ Tegelikult oli õppetooli säilitamine selleks ajaks EAÕK jaoks tõenäoliselt juba rohkem prestiiži kui vajaduse küsimus. Ühelt poolt oleks õppetooli likvideerimine jätnud kõrgema usuteadusliku hariduse Eestis ainuüksi luteri kiriku korraldada, teiselt poolt kas-

³³ EAA, f 1655, n 3, s 243, l 60, 84, 86. Ossipovile kui eriti lootustandvale üliõpilasele tuli kirik enamasti vastu ja püüdis äralangenud sissetulekuid, näiteks koduse toetuse kaotust ema haigestumise tõttu, oma toetusraha suurendamisega kompenseerida. Huvitava, kuigi väga tendentsliku tagasivaate tema eluolule 1930. aastate Tartus annab pärast tema ateismi pöördumist avaldatud autobiograafiline teos: Aleksandr **Ossipov**, *Tee vaimsele vabadusele: endise usuteadlase jutustus* (Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1961).

³⁴ EAA, f 1655, n 3, s 243, l 104, 115.

³⁵ EAA, f 1655, n 3, s 243, l 100.

vatas õppetooli olemasolu EAÕK mainet lähivälismaal.³⁶

Õigeusu õppetooli tegevuse Tartu Ülikoolis lõpetas Nõukogude võim. 13. augustil 1940 anti välja seadus usuõpetuse lõpetamise kohta Eesti NSV-s.³⁷ Vastavalt sellele seadusele suleti 31. augustil Tartu Riikliku Ülikooli usuteaduskond koos selle juurde kuuluva õigeusu teaduse õppetooliga ja professor Vassili Martinson arvati emerituuri. Õigeusu professor taastati küll usuteaduskonna taasavamisel Saksa okupatsioonivõimude poolt 1. augustil 1941, kuid reaalselt õppetööd seal enam ei toimunud ja see likvideeriti uuesti 1. juulil 1943, mil professor Martinson saadeti lõplikult pensionile.³⁸

VAIMULIKUD KURSUSED

Kiriku ametliku kava kõrval alustada vaimulike ettevalmistamist ülikoolis pakuti eri tasanditel välja ka ideid madalama taseme vaimuliku hariduse andmiseks. EAÕK esimene piiskopikandidaat professor Aleksander Kaelas esitas juba 1918. aastal kava vaimulike suvekursuste korraldamiseks, 1919. aastal tuli ülempreester Joann Paavel välja ideega asutada õigeusu keskkool.³⁹ Väikesed kogudused juhtisid sinodi tähelepanu korduvalt sellele, et kõrgharidusega preestrid vajavad ainult suured linnakogudused, neile sobiksid hästi aga preestriteks kutse- või keskeriharidusega isikud.⁴⁰ Uuesti pöördus sinod varasemate ideede juurde tagasi 1925. aastal, mil alustati ettevalmistusi nii vaimulike kursuste kui ka õigeusu erakeskkooli avamiseks. Nende õpiprogrammide põhikoostaja oli preester ja kooliõpetaja Karp Eberling. Veebruaris 1926 esitati haridusministeeriumile

³⁶ Viimast väidet näib toetavat Soome kirikuloolises kirjanduses leiduv seik, mille kohaselt esines Soome õigeusu kiriku kirikuvalitsuse sekretär Yrjö Somer 1937. aastal ettepanekuga luua Tartusse või Valamosse Soome, Eesti ja Läti ühine kõrgem vaimulik õppeasutus. Eesti pool olevat ettepaneku tagasi lükanud, pidades oma vajadusi Tartu Ülikooli õppetooli abiga rahuldatuks. Vt Veikko **Purmonen**, *Arkkipiispa Hermanin elämä: Ortodoksisen kirkon vaiheita Virossa ja Suomessa* (Pieksämäki: Ortodoksisesten Pappien Liitto, 1986), 71. Kahjuks ei leia sellele vahejuhtumile kinnitust Eesti arhiivimaterjalidest.

³⁷ Usuõpetamise lõpetamise seadus – *Riigi Teataja*, 102 (1940), art 1011.

³⁸ EAA, f 2100, n 2, s 615, 195, 120.

³⁹ ERA, f 4894, n 1, s 3, l 13. Petseri vaimuliku seminari rajamise ajalugu.

⁴⁰ EAA, f 1655, n 3, s 243, l 390–391.

kava Eesti Humanitaarlütseumi asutamiseks, mis oleks käsitöö ja majandusõpetuse arvel võimaldanud süvendatud usuõpetust. Juulis 1926 nõustus ministeerium kooli avamisega EAÕK Sinodi Humanitaareralütseumi nime all.⁴¹ Töenäoliselt rahalistel põhjustel jäi kool siiski sügisel avamata. Ei realiseerunud ka kava viia läbi kaheaastased vaimulikud öhtukursused täiskasvanutele eesmärgiga valmistada ette preestreid, köstreid ja koorijuhte. 1920. aastate teisel poolel kujunes üheks vaimuliku kooli ja kursuste avamise eestkõnelejaks ülempreester Anton Laar. 1929. aasta kiriku täiskogu võttis vastu otsuse avada vaimulik seminar, kuid selle elluviimine venis veel üle kolme aasta.⁴²

Esimesena sai teoks idee korraldada vaimulikud kursused. Need toimusid 31. oktoobrist 12. novembrini 1932 Tallinna Issanda Muutmise peakiriku koguduse saalis. Kursustele oli kutsutud 31 vaimuliku erihaariduseta preestrit ja 23 kirikuteenistusest huvitatud ilmikut.⁴³ Kursuste kogumaht oli 72 tundi ja nende läbiviimise eest vastutas ülempreester Nikolai Leisman.⁴⁴ Programmi kuulusid õppeainetena üldine, dogmaatiline, kõlbeline ja võrdlev usuteadus, eksegeetika, liturgia ja kiriku praktika, kiriku ajalugu, eesti keel ja kirikulaul. Loenguid pidasid Tallinna ja kogu Eesti metropoliit Aleksander (Paulus), ülempreestrid Joann Paavel, Nikolai Päts, Mihhail Uusna, Christofor Vink ja Joann Ümarik.⁴⁵ Lisaks tuli osavõtjatel kirjutada lühiarutlus teemal „Mis sundis mind valima hingekarjase kutset?“ või „Mis sunnib mind igatsema hingekarjase kutset?“. Kursuste läbimisel saadi õigus sooritada preestrieksam või kandideerida köstriametisse. Kokku läbis kursused 34 inimest, 12 vaimulikku

⁴¹ ERA, f 1108, n 4, s 72, l 20. Kirjavahetus Eesti Apostliku Õigeusu kiriku sinodiga vaimuliku seminari registreerimise, õpilaste ja seminari toetamise, tunnikavade kinnitamise asjus ja teistes õppealastes küsimustes.

⁴² Anton Laar, „Meie kõige hädalisem vajadus“ – *Uus Elu*, 4/5 (1932), 7 jj.

⁴³ EAA, f. 1655, n 3, s 357, l 1–2. Toimik usuteaduslike kursuste korraldamise kohta.

⁴⁴ Ülempreester Nikolai Leisman (1862–1947) oli Peterburi Vaimuliku Akadeemia haredusega usuteaduse magister, kes teenis pikki aastaid preestrina Haapsalu koguduses (1888–96) ja Riia Peeter-Pauli peakirikus (1896–1914). Ta oli Riia vaimuliku konsistooriumi liige (1899–1915). Pöördus Lätist tagasi Eestisse 1921, teenis Kilingi kogudust. 1922–26 oli ta EAÕK Sinodi liige, 1927. a-st Pärnumaa praost. 1932 valiti Petseri kloostri ülemaks ja Petseri peapiiskopiks, 1933 pühitseti ametisse ja nimetati Petseri vaimuliku seminari rektoriks. 1940 läks pensionile, 1943–44 oli veel ajutiselt Tallinna metropoliidi abi. Vt ERA, f 1108, n 4, s 531, l 18.; Andrei Sõtšov, „Piiskop Nikolai Leismani elulugu“ – *Metropoolia*, august 2008, 4.

⁴⁵ EAA, f 1655, n 3, s 357, l 5–7.

ja 22 ilmikut. Kursuste käigus pühitseti preestriks Jakob Sarv ja Nikolai Rand, preestrieksami sooritasid kursuste lõpul endine usuteaduse üliõpilane Artemi Pops, köstrid Mihhail Tapp ja Johannes Ervart ning ilmikud Feliks Remberg ja Paul Hirv.⁴⁶

Seoses Petseris vaimuliku seminari peatse avamisega eestikeelseid vaimulikke kursusi enam ei korraldatud, kuid septembris 1937 avati ülempreester Joann Bogojavlenski ja preester Aleksandr Ossipovi algatusel Tallinnas venekeelsed õhtused vaimulikud kursused, kus osales kuulajatena 20 inimest. Kolmeaastased kursused toimusid semestrite kaupa ja loenguid peeti õppeaasta kestel kahel päeval nädalas. Lisaks kursuste initsiaatoritele pidasid loenguid veel preester Georgi Aleksejev ja kooliõpetaja Julia Kallin. Õppeprogrammi kuulusid Vana Testament, Uus Testament, kirikulugu ja kirikuslaavi keel.⁴⁷ Nimekaim kursuste lõpetanu oli Mihhail Ridiger, hilisem Tallinna Kaasani kiriku esipreester ja tulevase Moskva patriarhi Aleksius II isa.⁴⁸

PETSERI VAIMULIK SEMINAR

Alaline vaimulik õppeasutus rajati Eestisse 1933. aastal. Selle avamist Petseri kloostris olid venitanud rahapuudus ja kloostri ümber puhkenud kirikupoliitilised tülid. Alles pärast niinimetatud kloostritüli lahendamist ja piiskop Joann (Bulini) vabastamist kloostriüleva kohalt asuti vaimuliku õppeasutuse avamist tegelikult ette valmistama.⁴⁹ Esialgu sooviti avada pikemad vaimulikud kursused, mis koosneksid kolmest 90 õppepäevaga trimestrist.⁵⁰ Peatselt leiti, et selline õppevorm ei ole piisav, ja

⁴⁶ „Usuteaduslikkudest kursustest Tallinnas“ – *Uus Elu*, 10 (1932), 3.

⁴⁷ „Vetšernije kursso zakona Božija dlja vzrozlöh“ – *Pravoslavnõi Sobesednik*, 1 (1938), 15 j. Kuigi venekeelsete vaimulike kursuste algus ja esimene aasta on rahuldavalt dokumenteeritud, puuduvad arhiivimaterjalides ja õigeusu perioodikas andmed kursuste lõppemise kohta. Peamiseks allikaks nende kestuse kohta on kursuseid korraldanud ja neil õppinud vaimulike hilisemad elulookirjeldused.

⁴⁸ Toomas **Hirvoja**, koostaja, *Õigeusu hingekarjased Eestimaa* (Tallinn: Püha Issidori Õigeusu Kirjastuselts, 2002), 52, 60. Mihhail Ridiger pühitseti Kaasani koguduse preestriks 1940. aastal pärast kursuste lõppu.

⁴⁹ Kloostritüli üksikasjadest saab põhjalikult lugeda Kalle Lõuna uurimustest. Vt *Petserimaa: Petserimaa integreerimine Eesti Vabariiki 1920–1940*, 80–86.; „Usuküsimus Petserimaa 1920.–30. aastatel ja kloostrisõda“ – *Ajalooline Ajakiri*, 3/4 (1999), 57–69.

⁵⁰ EAA, f 1655, n 3, s 361, l 713. Toimik Petseri Vaimuliku Seminari tegevuse ja olukorra kohta.

õppeaega pikendati juba enne seminari avamist kahele aastale. Klooster eraldas seminarile ruumid, kus seati sisse üks klassituba, kaks magamisruumi, pesemisruum koos garderoobiga ja õpetajate tuba. Haridusministeerium registreeris õppeasutuse Eesti Apostliku Õigeusu Vaimuliku Seminari nime all 11. juulil 1933 ning nimetas EAÕK Sinodi ettepanekul selle juhatajaks Petseri peapiiskopi ja kloostriülemä Nikolai (Leismani). Sama aasta 1. augustist kinnitati seminari abijuhatajaks ülempreester Joann Paavel Tallinnast ja kolmandaks õppejõuks preester Peeter Pähkel Valgast.⁵¹ Jaanuaris 1938 lisandus neile ülempreester Joann Envere, kes ülempreester Paaveli tervisliku seisundi halvenedes võttis 5. novembril 1939 üle ka seminari abijuhataja kohused.⁵² Seminari pidulik avamine toimus 3. septembril 1933 ja sellel osales Eesti metropoliit Aleksander (Paulus); avamisele kutsutud Soome peapiiskop Herman (Aav) ning haridus- ja sotsiaalminister Konstantin Konik edastasid oma tervituse telegrammi teel. Õppetöö seminaris algas 5. septembrist.⁵³

Seminari õppekava oli koostatud nii, et see annaks kahe aasta kestel tulevastele vaimuliku töö tegijatele mitmekülgse teoreetilise ja praktilise ettevalmistuse. Teoreetilisest ainetest õpetati moraaliteoloogiat, eksegeesi, dogmaatikat, filosoofiat, kiriku ajalugu ja võrdlevat usuteadust, praktilisest ainetest kirikulaulu, homileetikat, eesti ja vene keelt, aga ka majandust, aiandust ja esmaabioskusi.⁵⁴ Kui kiriklikud ained ja keeled olid ära jagatud algul kolme, hiljem nelja vaimuliku õppejõu vahel, siis majanduse, aianduse ja esmaabi kursuseid lugesid vastavate valdkondade ilmikutest spetsialistid. Kevadel 1934 tegi sinod ettepaneku hakata seminaris õpetama ka didaktikat, mis võimaldaks selle lõpetanutel omandada usuõpetuse õpetaja kutse. Seminari õppenõukogu toetas ettepanekut igati ning otsustas lisaks didaktikale võtta programmi ka usuõpetuse meetodika.⁵⁵ Mõlemat õppeainet hakkas andma peapiiskop Nikolai isiklikult. Probleemiks kujuneks siiski õpetaja kutseeksami sooritamine, sest seminaril selle eksami vastuvõtmise õigust ei olnud. Haridus- ja sotsiaal-

⁵¹ EAA, f 1655, n 3, s 361, l 672.

⁵² EAA, f 1655, n 3, s 361, l 41.

⁵³ „Petseri vaimulik seminar avati“ – *Postimees*, 5. september 1933, 5.; „Petseri vaimulik seminar avati“ – *Vaba Maa*, 5. september 1933, 6.

⁵⁴ EAA, f 1655, n 3, s 361, l 675 jj.

⁵⁵ EAA, f 1655, n 3, s 361, l 475.

ministeerium soovitas kutseeksami sooritada Tallinna Pedagoogiumi juures, kuid viimane pidas seda kahe kooli õppekavade ühildamatuse tõttu võimatuks.⁵⁶ Nii olid seminaristid, kes soovisid siiski usuõpetaja kutse omandada, kohustatud läbima veel ka kaheaastased kursused Tallinna või Tartu pedagoogiumis. Alates sügisest 1935 tegi riik seminari lõpetanutele selles osas soodustusi, lubades neil pedagoogiumi astuda ilma vastuvõtueksamiteta ja makstes neile õpingute jätkamiseks toetust 20 krooni semestris.⁵⁷

Seminar toimis õigeusu õppetoolist efektiivsemalt ja huvi seal õppimise vastu oli märksa suurem. Selle tagasid ühelt poolt lihtsustatud vastuvõtutingimused, teiselt poolt väiksemad kulud ja parem toetuste süsteem. Seminari põhikursustele, mille eesmärk oli ette valmistada preestreid, võeti vastu alla 40-aastaseid keskharidusega mehi. Seminari lõpetamisel said nad lõpudiplomi koos õigusega kandideerida kogudusepreestri ametikohale. Vabakuulajatena võisid seminari kursuseid kuulata ka algharidusega mehed, kes kursuste edukal läbimisel said tunnistuse, mis avas neile tee kõstriametisse.⁵⁸ Vähemalt kümnele seminaristile igast lennust tagas tasuta õppimise ja ülalpidamise Petseri klooster ning nende ainsaks kohustuseks oli tasuda ühekordne vastuvõtutasu 10 krooni. Ülejäänud said samuti majutuse kloostrikt, kuid pidid selle eest iga kuu tasuma 15 krooni.⁵⁹ Nii oli seminar võrreldes Tartu Ülikooliga õppuritele majanduslikus mõttes mitmeti sobivam – puudus eraldi õppemaks, võrdlemisi madala kuutasu eest oli tagatud elamine kohapeal, õpinguaeg oli lühem, heade oskuste ja teadmiste korral oli aga võimalik Petseris elada ja õppida täiesti tasuta. Seminari haldamine ja seminaristide toetamine oli soodsam ka kirikule, sest erinevalt ülikooli õppetoolist sai seminar alalist toetust kolmest allikast – Petseri kloostri omatuludest, sinodilt ja alates 1934/1935. õppeaastast ka haridusministeeriumi sihteraldistest.⁶⁰ Unustada ei tohi ka eraisikute annetusi, näiteks seminari avamisel oli suureks abiks tallinlase Anton Karu 1929. aastal võetud kohustus annetada täht-

⁵⁶ EAA, f 1655, n 3, s 361, l 339.

⁵⁷ EAA, f 1655, n 3, s 361, l 299, 308.

⁵⁸ EAA, f 1655, n 3, s 361, l 650–651.

⁵⁹ EAA, f 1655, n 3, s 361, l 578.

⁶⁰ EAA, f 1655, n 3, s 361, l 512.

ajatult vaimulike ettevalmistamiseks 250 krooni aastas.⁶¹

Seminari suurt populaarsust tõendab see, et esimesel aastal esitas seal õppimiseks avalduse 50 noormeest, kellest vastavalt sisseastumiskatsete (emakeel, laulmine, usuõpetus) tulemustele võeti vastu 20 paremat.⁶² Nendest lõpetas 7. juunil 1935 seminari esimese lennu 19 seminaristi ja vabakuulajat, vaid üks pidi jääma sooritama järeleksamit filosoofias. Neist omakorda oli suveks 1936 juba kuus pühitsetud preestriks, kaks asunud tööle köstritena ja kümme otsustanud jätkata õpinguid pedagoogiumis.⁶³ Esialgu võeti uusi õpilasi seminari vastu iga kahe aasta tagant, kuid alates 1938/1939. õppeaastast sai sisse astuda iga sügissemestri alguses. Õppijate ja lõpetanute arv pärast esimest lendu küll vähenes, kuid jäi ülikooliga võrreldes suureks – teise lennu lõpetasid 1937. aastal üksteist seminaristi ja viis vabakuulajat, kolmanda lennu 1939. aastal kolm seminaristi ja neli vabakuulajat, neljanda ja viimase lennu 1940. aastal viis seminaristi ja kaks vabakuulajat.⁶⁴ Mitmest Petseri seminari lõpetanust said ka hilisemad kirikuelu administraatorid – nii oli Nikolai Bežanitski aastatel 1950–1989 Pärnu praost, Sergei Hints aastatel 1948–1974 Võru praost ja Mihhail Raud aastatel 1956–1959 Tallinna praost. Osa kasvandikke jätkas õpinguid kõrgkoolis. Näiteks seminarist Konstantin Šahhovskoi suundus 1936 õppima Varssavi Ülikooli, mille lõpetas juunis 1939 usu-teaduse magistrina. Tema õpinguid Varssavis toetas EAÕK vahendusel Eesti haridusministeerium.⁶⁵

Nagu õigeusu õppetooli, nii ka Petseri seminari tegevuse lõpetas Nõukogude võim. Juulis 1940 hõivas Punaarmee enamiku seminari ruumidest, kasutades neid punaväelaste majutamiseks. Ruumide puudumise ja riikliku toetuse äralangemise tõttu ei olnud õppetöö enam võimalik.⁶⁶ 6. augustil 1940 allkirjastas presidendi kohusetäitja Maksim Unt määruse kõigi eraõppeasutuste sulgemisest Eesti NSV territooriumil, millega

⁶¹ ERA, f 4894, n 1, s 3, l 54.

⁶² EAA, f 1655, n 3, s 361, l 578. Vt ka „Petseri kloostrile uued ülesanded“ – *Vaba Maa*, 3. september 1933, 4.

⁶³ EAA, f 1655, n 3, s 361, l 263, 354.

⁶⁴ EAA, f 1655, n 3, s 361, l 24-25, 55, 176.

⁶⁵ ERA, f 4894, n 1, s 11. Õppekavad, statistilised teated, märkmed seminari tegevusest (1939).

⁶⁶ EAA, f 1655, n 3, s 361, l 15.

lõpetati ametlikult ka Petseri vaimuliku seminari tegevus.⁶⁷ Tartu Ülikooli usuteaduskonna sulgemise järel hiljem samal kuul katkes õigeusu vaimuliku hariduse andmine Eestis enam kui 60 aastaks.

KOKKUVÕTTEKS

EAÕK uuenduslik kava luua ainult ülikooliharidusele rajanev vaimulike ettevalmistamise süsteem leidis selle rakendamiseks vajaliku toetuse nii Tartu Ülikoolilt kui ka Eesti Vabariigi valitsuselt, ent ei õigustanud ennast pikemas perspektiivis õppurite vähese arvu tõttu. Õigeusu teoloogia üliõpilaste vähesuse peamiseks põhjuseks võib pidada kõrgharidusega seotud suuri kulusid ja potentsiaalsete üliõpilaste pärinemist valdavalt väikese sissetulekuga perekondadest. Kuigi kirik püüdis üliõpilasi omalt poolt toetada stipendiumitega ja alates 1931. aastast pakkus selles osas abi ka Soome õigeusu kirik, ei olnud kirikute majanduslik olukord sõdadevahelisel perioodil piisavalt hea, et tagada vajaliku arvu küllaldase suurusega stipendiumite maksmine. Nii kerkis üles küsimus alternatiivsete ja odavamate lahenduste leidmisest. Esimesena said neist teoks 1932. aastal kahenädalased eestikeelsed vaimulikud kursused, millele järgnes sügisel 1933 Petseri kloostri juures vaimuliku seminari avamine. Viimane õppeasutus suutis lõpuks tagada kirikuteenijate vajaliku juurdekasvu, milleks kiriku juhtorgani sinodi hinnangul oli vähemalt viis vaimulikukandidaati aastas. Venekeelsete vaimulike paremaks ettevalmistamiseks viidi kohaliku vene vaimulikukonna algatusel aastatel 1937–1940 Tallinnas läbi ka venekeelsed vaimulikud kursused, mis täiendasid kohalike õigeusu preestrite ridu vene noormeestega – seda lisaks neile vene keelt emakeelena kõnelevatele isikutele, kes omandasid eestikeelset vaimulikku haridust seminaris või ülikoolis. Nii võib öelda, et kiriklikus hariduskorralduses 1930. aastate alguses läbiviidud reformid, millega pöörduiti tagasi õigeusu vaimulike ettevalmistamise traditsioonilise mudeli juurde, kujundasid kümnendi lõpuks Eesti Vabariigis välja mitmeastmelise õigeusu vaimulike koolitamise süsteemi, mis suutis tagada sobiva haridustasemega kirikuteenijate ettevalmistamise nii vähenõudlikele ja väikesearvulistele maakogudustele kui ka suuremate nõudmiste ja arvukama liikmeskonnaga linnakogudustele.

⁶⁷ EAA, f 1655, n 3, s 361, 111.

Kahjuks katkes selle süsteemi toimimine poliitiliste olude muutumise tõttu juba augustis 1940, mil Nõukogude võim sulges kõik vaimulikud õppeasutused. Õigeusu kiriku ja koguduste edasikestmise seisukohalt nii Eesti NSV aladel kui ka eksiilis oli nende vaimulike õppeasutuste lühiajaline tegevus siiski äärmiselt tähtis, sest suur osa 1940.–1980. aastateni kiriku elu alal hoidnud vaimulikest olid ettevalmistuse saanud just Eesti Vabariigis tegutsenud õppeasutustes ja kursustel. Nii moodustab õigeusu vaimulike ettevalmistamine aastatel 1918–1940 olulise osa Eesti kiriku- ja kultuuriloost, mida vääriski edaspidi täiendada uurimusega õigeusu koorijuhtide ettevalmistamisest. Ka on nende õppeasutuste tegevus jäänud ainulaadseks peatükiks Eesti kirikliku hariduse ajaloos, sest täiemahuline õigeusu vaimulike ettevalmistamine ei ole siiani taastunud. Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik on pidanud oma vajaduste seisukohast piisavaks preestrikandidaatide koolitamist Venemaa ja Läti seminarides. Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik pakub küll alates 2003. aastast vaimulikku haridust Tallinnas tegutsevas Püha Platoni Õigeusu Teoloogia Seminaris, kuid see ei ole alaline, vaid kaugõppe vormis tegutsev õppeasutus.

Uurimistööd on toetanud Eesti Vabariigi Haridus- ja Teadusministeerium (sihtfinantseeritav teadusteema SF0180026s11) ja Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Kultuuriteooria Tippkeskus).